

Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular

Şehir ve kurum tarihi çalışmalarıyla tanınan Arsen Yarman'ın Osmanlı dönemi mücevherciliği ve Ermeni kuyumcuların katkıları hakkındaki yeni kitabı Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı.

“Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular” isimli, iki ciltlik bu geniş kapsamlı çalışma, kuyumculuk eserlerine dair zengin görsel malzemeye sahip.

Çağlar boyunca ihtişamın ve zenginliğin sembolü olarak görülen mücevherlerin tarihin ve somut insan emeğinin bir ürünü olduğunu düşünmek kolay değil. Oysa tozun, toprağın içinden çıkarak usta ellerde mücevhere dönüşen değerli cevherler, bir saraya ya da malikâneye ulaşana dek pek çok insanın elinden geçer.

Yapı Kredi Yayınları 'ndan çıkan **Arsen Yarman**'ın hazırladığı “*Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular*” kitabı, hem kapsadığı uzun zaman süreci (14.-20. yüzyıl) hem de kullandığı arşiv ve kaynakların zenginliği sayesinde tozun toprağın içinden çıkan elmas ve altın gibi değerli cevherlerin sarraf ve kuyumcuların elinden geçerek Osmanlı sarayına, zenginlerin köşklerine kadar takip ettiği uzun yolu aydınlatıyor.

Osmanlı mücevhercilik-kuyumculuğunu tarihi bir bütünlükte ele alan kitap, Osmanlı arşiv belgeleriyle görsel malzemeleri bu çerçevede içinde bütünleştiriyor. Bu sayede Osmanlı'nın kendine özgü mücevhercilik-kuyumculuk üslubunun şekillenmesinde Ermenilerin oynadıkları önemli rolü arşiv belgeleri aracılığıyla takip edebilmeyi mümkün kılan çalışma, kuyumculuk zanaatının icra edilme koşullarını ayrıntılarıyla ele alıyor.

Kitabını meşakkatli bir süreç sonunda hazırladığını vurgulayan Yarman, şunları söylüyor: “*Bu kitapla cevherin nereden geldiği, nerede işlendiği, mücevherin kimin tarafından ve nerede tasarlandığı, kimlerin bu tasarımları uyguladığı, ortaya çıkan mücevheri sarayda ve saray dışında kimlerin taktığı gibi konuları incelemeye çalıştık.*”

Kanuni ve Ermeni Sanatkârlar

Osmanlı kuyumculuğunun gelişmesinde I. Selim ve I. Süleyman gibi padişahların bu zanaata duydukları şahsi ilgilerinin de payı bulunduğunu belirten Yarman, Kanuni'nin Irak seferi sırasında Van ve civar şehirlerden birçok Ermeni sanatkârı İstanbul'a getirttiğine dikkat çekiyor. Bu dönemde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı'nda çalışan "Hoca Mercan", Kanuni dönemi İstanbul Kadı Sicilleri'nde adı geçen Ermeni kuyumcu "Yonoz (?) bin Tanrıvirmiş", Kanuni'ye bayram hediyesi sunan kuyumcu Maksud Ali, kuyumcu Mircan, kuyumcu Murad gibi isimler, erken dönem Osmanlı kuyumculuğunda Ermeni kuyumcuların varlığına işaret eder. Evliya Çelebi'nin, kesin bir tarih vermemekle birlikte, mücevher yapan kuyumcu esnafı ("Esnâf-ı Zergerân-ı Cevahirciyân") içindeki en değerli ustalar arasında Ermeni Bedros'un adını sayması da bu durumun daha sonra da devam ettiğini gösterir. Ermeni kuyumcular daha sonraki padişahlar döneminde de etkinliklerini giderek artırmış ve kitapta pek çok örneği görülen sorguç, çelenk, taç, tirkeş, broş, kemer, bilezik, yüzük, yelpaze, koşum takımı, nişan, madalya, gülabdan, buhurdan, şamdan, şekerlik, fincan zarfı, asa, ayna çerçevesi, sigara kutusu, beşik gibi hem takı hem de gündelik kullanım eşyalarına kadar yayılan geniş bir yelpazede kuyumculuk eserleri üretmişlerdir.

Kapalıçarşı

Arsen Yarman, kitabında Osmanlı döneminde bu zanaatın hem icrası hem de imal edilen malların teşhir ve satışı için önemli olan Kapalıçarşı gibi mekânları da ihmal etmiyor. Hem bu yapının mimari bütünlüğüne hem de burada faaliyet gösteren atölye ve dükkânlara dair değerli bilgilerin yer aldığı kitapta, kuyumculuk zanaatının icra edildiği atölye ve dükkânları ve lonca düzeninin işleyişine dair kuralları da bulmak mümkün.

Düzyan (Düzoğulları) ailesi

Kitapta Osmanlı dönemi Ermeni kuyumculuğunun en önemli ailelerinden biri olan Düzyanlara da çok geniş bir yer verilmiştir. Düzyanlar hem Darphane-i Amire'deki etkinlikleri hem de III. Ahmed döneminden itibaren Osmanlı sarayına yaptıkları işler nedeniyle öne çıkmaktadır. Kuyumculuğun yanı sıra değerli taş ticaretinde de etkin olan aile, hem ustalıkları hem de yabancı mücevhercilik üsluplarına aşinalıkları nedeniyle Osmanlı padişahlarının yabancı devlet adamları için yaptırdığı pek çok hediye de ya bizzat yapmış ya

da yapım sürecinin denetimini üstlenmiştir. Abdürrahim Muhib Efendi tarafından Napoléon'a sunulan mücevherli sorguçlar, tuğralı mineli kutular; Fransa imparatoriçesi Eugénie'ye yapılan gerdanlık; İngiltere kralı III. George ve oğullarına hediye edilen elmaslarla süslü meç ve kılıçlar; Kraliçe Victoria ve eşi Prens Albert'a verilen hediyeler; III. Selim'in Rus Çarı'na gönderdiği mücevher sorguç; Abdülmecid'in Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'e hediye ettiği Mecidiye Nişanı ve eşi İmparatoriçe Elisabeth'e hediye ettiği pırlantalı gerdanlık; Napoléon Bonaparte'ın elçisi Horace Sebastiani'ye verilen mücevher kutu; Rus elçisine verilen mücevherli nişanlar; Fas Hâkimi ve İspanya hükümdarına gönderilen elmasla süslenmiş asa, sorguç, altın donanmalı gaddare vd. Düzyan ailesinin yaptığı işlerin bazılarıdır.

Osmanlı'da Saatçilik ve Kuyumculuk (Babayan, Kapamaciyan, Nişastacıyan, Arabyan)

Kuyumculuğun yalnızca takı ya da süs eşyalarının üretimiyle sınırlı olmadığına, günlük hayatın çeşitli alanlarında kullanılan eşyalara daha özel bir kimlik ve değer kazandırmak için de kullanıldığına işaret eden Yarman, mücevherlerle süslenmiş saatçilik ve silah yapımı hakkında da ayrıntılı bilgiler veriyor. Dönemlerinin tanınmış ustaları olarak bilinen Babayanlar, Kapamaciyanlar, Nişastacıyanlar, Arabyanlar vd. ustalar kuyumculuk alanının kapsadığı zengin saha içerisinde, özellikle Batı'yla kurulan kültürel-sanatsal ilişkilerin artmasına paralel olarak Osmanlı'da da gelişen saatçiliğin en parlak ürünlerini yaratmıştır. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin önemli isimlerinden Levon Mazlumyan da özellikle oturtma masa saatleri alanında öne çıkan ustalar arasındadır. Çok yönlü bir kuyumcu olan Levon Mazlumyan'ın 20. yüzyıla ve Cumhuriyet'in ilanından sonrasına da uzanan işleri arasında en dikkat çekici olanı ise TBMM tarafından Latin harflerine geçiş nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'ya hediye edilmek üzere sipariş edilen ve yaklaşık yedi ayda yaptığı anıtsal levhadır.

Silahların çeşitli mücevherler, değerli taşlarla süslenmesi de kuyumcuların erken dönemlerden itibaren etkin bir şekilde çalıştıkları bir alandır. Bu konuda çok ayrıntılı bilgilere yer verilen kitapta, özellikle Hovhannes Ağa Düzyan'ın I. Mahmud için mücevherlerle süslediği tüfek ve eserleri dünyanın pek çok müzesinde sergilenen Sarkis Acemyan'ın (Acemoğlu) imal ettiği murassa kılıçlar dikkat çekiyor.

Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular kitabı, 2.500 fotoğraf, belge vb. görsel malzemeyi (mücevher fotoğrafları, mücevher çizimleri, kuyumcu mühür ve imzaları) içeriyor. Sonunda Türkçe ve Ermenice birkaç farklı kaynaktan derlenen kuyumcu listelerine de yer verilen kitap, aynı zamanda bir kaynak niteliğinde.

Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular

Arsen Yarman

İki cilt (1460 sayfa)

Şömiz cilt, kutu

Yapı Kredi Yayınları